

De Kleikoortsroute

Tekst: Willem Kurstjens

Foto's en illustraties: Henk Croonen, Jean Paul van Gasselt, Thei Kockelkoren, Henk Kolkman, Jacques Peeters, Paul van der Pol, Gemeentearchief Venlo, Heemkundige Vereniging Tegelen, Keramiekcentrum Tiendschuur Tegelen, auteur

Omslag: op het omslag is een schilderij afgebeeld van Johan Thorn Prikker: *Steenfabriek bij Krefeld*, dat deel uitmaakt van de collectie van De Lakenhal te Leiden, waar het ook wordt geëxposeerd. Het digitale bestand werd door het museum welwillend ter beschikking gesteld.

Vormgeving: Studio ShinZ

ISBN: 9789491032561

NUR: 512

DE KLEIKOORTSROUTE

WANDELEN IN EEN INDUSTRIEEL CULTUURLANDSCHAP

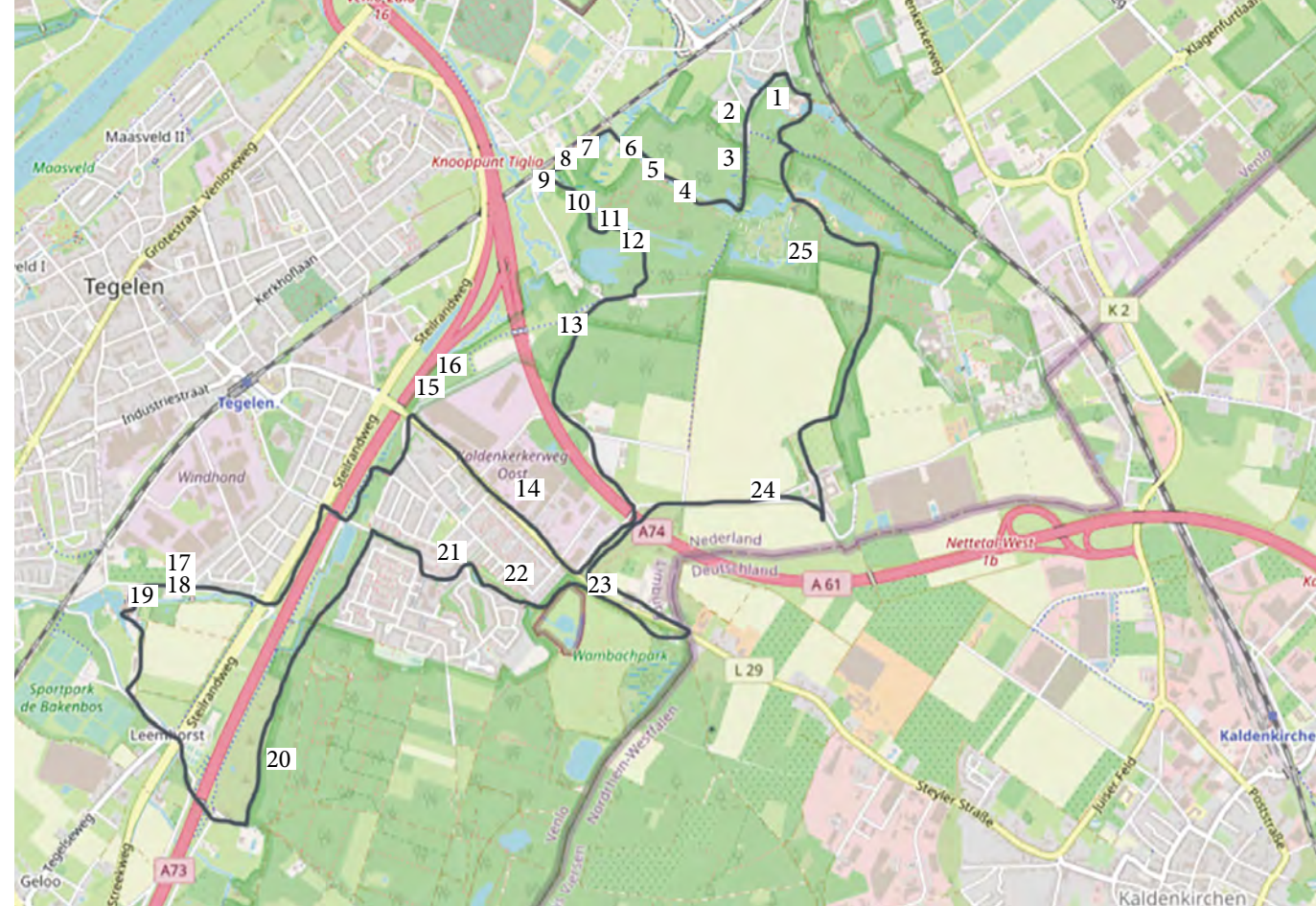
INHOUD

Voorwoord
Inleiding
Natuurobservaties

1. De Bovenste Molen (beginpunt)
2. De Onderste Molen
3. Kleiwinning aan het einde van de negentiende eeuw
4. Teeuwengroeve
5. Canoy-Herfkensgroeve
6. Eugène Dubois cum suis
7. Giverny van het Noorden
8. Fordike
9. Smalpoortunnel
10. Gevaarlijk werk
11. Zwaar werk
12. Russelgroeve en eerste bestuurscrisis
13. Van opzichterswoningen naar kapel
14. Villa Maria

15. Zicht op Tegelen
16. Perceel 584
17. Tiendschuur
18. Kruidentuin met Tafel van Koos
19. De nieuwe meesters
20. De Snelle Sprong
21. Kaetelmenke
22. Laumansgroeve en Wambachgroeve
23. Een kijkje over de grens
24. Trappistenabdij en Oelespot
25. Jammerdal

Gedicht Harie Denessen
Met dank aan
Opdracht

VOORWOORD

Wat de goudkoorts was voor de staat Californië in het midden van de 19e eeuw, was de kleikoorts voor Tegelen aan het einde van die eeuw. Van heinde en verre stroomden arbeiders toe, waardoor het gezapige boeren- en handwerkersdorpje veranderde in een bruisende industrieplaats.

De *Kleikoortsroute* voert u langs plekken die bij die transformatie een belangrijke rol hebben gespeeld. Helaas zijn de sporen ervan in het landschap niet altijd meer duidelijk zichtbaar. Dit boekje helpt u ze te zien en te duiden.

De route loopt vanaf hotel-restaurant De Bovenste Molen in Venlo door het buurtschap Egypte naar keramiekcentrum De Tiendschuur in Tegelen en daarvandaan over de Tegelse Heide weer terug naar De Bovenste Molen. Hij is zo'n vijftien kilometer lang en voert over zandpaden en verharde wegen en weggetjes. Door de hoogteverschillen is de route minder geschikt voor rolstoelgebruikers en scootmobilisten.

De samensteller

INLEIDING

Rond 1870 vond er een grote omslag plaats in de Tegelse kleiwarenindustrie: van het maken van potten schakelde men over op het maken van pannen en van het delven van klei in het Maasdal op het delven van klei op het hoogterras van de Maas, ook wel de Heide genoemd. Dit gebied werd aan de noordzijde begrensd door de Venlose gemeentegrens, aan de oostzijde door de Kaldenkerkerweg, aan de zuidkant door de Kaldenkerkerberg en aan de westkant door het Broek, een brede strook moerasland.

De meeste grond op de Heide was eigendom van de gemeente Tegelen, die aan het delven van klei regels stelde. Deze regels, die werden vervat in het zogenaamde *potaardebesluit*, behelsden rechten en plichten. Tegenover het recht om te delven stond bijvoorbeeld de plicht om de hoeveelheid gedolven klei met de gemeente af te rekenen, maar ook de plicht om de gedolven klei alleen maar voor potten of pannen te gebruiken (en niet voor stenen of plavuizen) en deze niet naar het buitenland uit te voeren. Net als bij elke wet waren aan het potaardebesluit sancties verbonden, zoals geldboetes, schorsingen en uitsluitingen.

Voor de handhaving daarvan zorgde de gemeente.

Een probleem was wel dat de gemeenteraad voor een groot deel - en soms voor het grootste deel - uit kleifabrikanten bestond, waardoor het proces van

de kleiwinning innig verstrengeld raakte met het politieke besluitvormingsproces. Conflicten konden dan ook niet uitblijven: nu eens tussen kleifabrikanten onderling, dan weer tussen kleifabrikanten, gemeenteraadsleden en burgemeester of tussen gemeenteraad en provincie. Deze conflicten sleepten zich soms jarenlang voort. De spanning nam toe toen steenfabrikanten en buizenfabrikanten hun opwachting maakten, die een ander soort klei moesten hebben dan de pottendraaiers en dakpannenfabrikanten.

Ook vanuit het Duitsland werd olie op het vuur gegooid. Toen rijkskanselier Bismarck een tol op afgewerkte kleiproducten uitvaardigde, besloten enkele Tegelse kleifabrikanten die te omzeilen door filialen te openen in Duitsland, vlak over de grens, in Kaldenkerken en Bracht. De uitvoer van ruwe Tegelse klei naar die fabrieken, waar hij tot dakpannen werd verwerkt, stond echter haaks op het Tegelse potaardebesluit. Dit bracht sommigen ertoe de klei dan maar stiekem de grens over te brengen, anderen om daar zelf kleigroeves te openen.

De 'kleikoorts' werd zo ook tot 'Tonfieber'.

Er was echter wel een belangrijk verschil: in Duitsland legde het gemeentebestuur de fabrikanten geen kleiheffing op, zoals in Tegelen, waar ze voor elke kubieke meter klei of kar moesten betalen. De Duitsers lieten de markt het werk doen en verpachtten de kleihoudende gemeentegrond aan de hoogstbiedende. Politici en niet-politici hadden er dezelfde kansen. De *Tonfieber* was

en bleef een Tegels virus, dat door Tegelenaren werd meegenomen, maar niet op Duitsers kon worden overgedragen.

Hoe ruig het er in Tegelen aan toe kon gaan, bewijst de staking van de gemeenteraad in 1893: men wilde niet meer onder voorzitterchap van burgemeester Karel de Rijk, zelf groot kleifabrikant, vergaderen en de gouverneur en minister van binnenlandse zaken moesten eraan te pas komen om de besluitvorming weer op gang te brengen.

Maar ook buiten de raad was het tussen de kleifabrikanten soms haat en nijd. Die conflicten werden niet alleen in de politieke arena, maar ook voor het gerecht uitgevochten.

Tot in 1910, toen de gemeenteklei uitgeput raakte en het potaardebesluit moest worden aangepast. Maar toen had de kleikoorts zijn tol al geëist en waren er van de 'keuterkleiboeren' uit 1870 maar een paar 'herekleiboeren' overgebleven, die de markt domineerden. Alleen de sterksten hadden de koorts overleefd.

NATUUROBSERVATIES

Hoewel dit boekje vooral gaat over de relatie tussen de mens en zijn omgeving, en dan vooral de hard werkende mens, wil ik de eenvoudige natuurbeschouwer toch enkele tips geven voor de waarneming van vogels, insecten, amfibieën en planten. Ik beperk me tot de grote lijnen en ga niet in op de details.

We beginnen hoog boven in de lucht. Ziet u daar die grote vogel cirkelen in wijde kringen? Een buizerd of havik. Iets lager, *sur place* met zijn vleugels slaand? Een torenvalk. Schiet hij als een speer voorbij? Een sperwer. Zwart en net zo snel, maar kleiner? Een oeverzwaluw. Nog sneller en nog kleiner, maar bontgekleurd, als een steekvlam? De ijsvogel.

Afgeschrikt door de intensieve dagrecreatie komen die laatste twee hier bijna niet meer voor, dus u hebt geluk als u ze ziet.

Van de andere middelgrote vogels die u hier kunt zien, zijn er drie zwart: kraaien, raven of kauwen, of in schuttersuniform: de gaai.

Gaat u liever op uw gehoor af, dan is die erbarmelijk krijsende en zwartwit gevlekte de ekster. Ook de gaai heeft er niet voor doorgelerd, laat staan de kraaien, raven of kauwen. Heel fraai daarentegen klinken de leuwerik en de nachtegaal, die uiterst zeldzaam zijn (geworden). Ook de bosrietzanger kan er wat van. Hoort u indringend kloppen? Inderdaad, het is de specht. En wie

roept daar koekoek?

Richten we nu onze blik iets lager, en wel op de insecten. Is het klein, vuurrood en vliegt of springt het, dan hebt u wellicht de vuurlibelle in het vizier, meer blauwgrijsbruin is de blauwvleugelsprinkhaan.

We naderen de grond. Vroeger kwam je langs de route nog wel eens de knoflookpad en kamsalamander tegen, maar die kans is nu uiterst klein. Daarentegen zijn er veel gewone kikkers en gewone padden. Voor het geval u het niet wist: kikkers kunnen ver springen, padden daarentegen springen niet, ze lopen en maken kleine hupjes.

Dan richten we ons nu op de bloemetjes en plantjes. Is het felgeel? Dan is de kans groot dat uw oog op de teunisbloem is gevallen. Donkerrood? De ruige anjer. Zuurstokroze? Het duizendguldenkruid. Blauw? Het zandblauwtje. Geel? Het bezemkruiskruid.

En vraagt u zich soms af wat voor bomen u langs onze route kunt tegenkomen? Voor wat de drogere gedeeltes betreft: eik, grove den, berk en lijsterbes, en voor wat het nattere gedeelte betreft: wilg en els.

En struiken? Vlier, sleedoorn, meidoorn, hulst, vuilboom en hazelaar.

Met dank aan het Limburgs Landschap, die deze weelde voor ons probeert te behouden, en aan alle natuur- en vogelwerkgroepen, die deze populaties in kaart brengen en de vinger aan de pols houden.

Bovenste Molen (vijver)

DE BOVENSTE MOLEN

We beginnen onze wandeling bij hotel-restaurant De Bovenste Molen, waar we na afloop ook weer zullen terugkeren. Het complex ligt aan de noordelijke rand van het voormalige kleiwingebied dat het doel is van onze tocht, en heeft daarmee slechts zijdelings te maken, via de waterloop die de plas verbindt met de plas verderop aan de voet van de helling, waar zich De Onderste Molen bevindt.

In de tijd waarin ons verhaal zich afspeelt, namelijk van 1870 tot 1910, lag hier een graan- en oliemolen die door waterkracht werd aangedreven. In 1903 ging de molen met het belendende woonhuis in vlammen op. Na de herbouw het jaar daarop bleek het molenrad in de beek niet meer goed te werken. Het water kwam terug van de molenplas van De Onderste Molen waarop

de beek afwaterde. Die plas bleek te zijn verzand door de kleiwinning in het gebied, waarbij grote hoeveelheden zand werden afgevoerd. Daardoor werd het water in de plas steeds hoger opgestuwd. In de jaren dertig van de vorige eeuw werd de Bovenste Molen een café-restaurant met een terras en een roeivijver, wat het tot een geliefde bestemming maakte voor uitstapjes op de zondagmiddag.

[Vanaf de parkeerplaats lopen we voor de ingang van het hotel naar rechts en slaan daarna de eerste weg links in, de Onderste Molenweg.](#)

DE ONDERSTE MOLEN

U vervolgt de Onderste Molenweg tot aan de slagboom van Het Limburgs Landschap.

Rechts van u ligt het voormalig complex van de Onderste Molen. Dit bestond uit een molenplas en een boerderij met een molen, die ook graan maalde.

Toen rond 1920 de elektrische graanmolens opkwamen, zocht de molenaarsfamilie Michels naar een alternatieve inkomensbron. Dat werd de zandwinning en later de exploitatie van een strandbad, dat in de zandafgraving werd aangelegd. Op 1 juli 1934 opende het zijn deuren en in 1994 moest het deze sluiten, omdat het niet meer rendabel was.

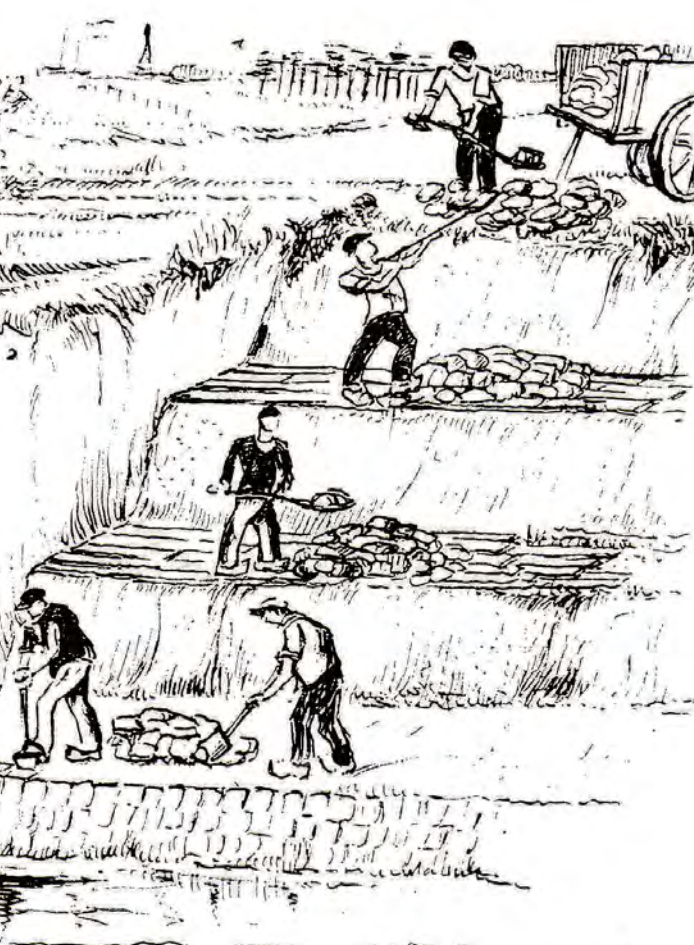
Op het terrein van het bad is inmiddels een villawijk verrezen. Alleen het toe-

gangsgebouw van het bad is blijven staan, en het Lido, het voormalige restaurant in het diepe gedeelte van het bad, dat nu een woonhuis is.

In de tijd van de *kleikoorts* en ook nog daarna werd in de omgeving klei gedolven, o.a. door het bedrijf van de Tegelse burgemeester De Rijk.

Ook tijdens de exploitatie van het bad had de familie Michels hier nog mee te maken. Doordat de kleidelvers de klei wegstaken die het grondwater vasthield, was er soms te weinig aanvoer voor het bad.

Achter de slagboom loopt u de helling af. Over dit pad liep vroeger een smalspoorlijn voor een kleitram, in het Tegels 'tremke' genoemd. In dit geval ging de lijn uit van de fabriek van de Gebroeders Teeuwen zo'n twee kilometer zuidelijker.

KLEIWINNING AAN HET EINDE VAN DE 19e EEUW

We naderen het gebied waar vanaf 1870 de kleikoorts op zijn hevigst was. In die tijd was er een economische 'boom' in Duitsland met als gevolg een grote vraag naar stenen en dakpannen. Tegelse kleifabrikanten verdrongen zich bij de gemeente voor een 'potkuil'. Het woord 'pot' staat voor 'potaarde', de grond waarvan aardewerken potten werden vervaardigd, klei dus. Met de productie van dakpannen en stenen nam de vraag naar klei toe en veranderden de kuilen in groeves, in het dialect ook wel 'potberg' genoemd. Het steken van de klei vond plaats in het najaar, waarna deze in het voorjaar werd verwerkt tot stenen en dakpannen, die in de zomer te drogen werden gezet. Alles ging nog met de hand. Om te begin-

nen moest de zandlaag worden afgegraven die de klei bedekte. Deze kon meters dik zijn. Het zand werd naast de groeve op hopen gegooid, waar het soms nu nog ligt. Dan werd de klei gestoken. Dat gebeurde op schavotten - richels in de kleiwand op een bepaalde afstand van elkaar - waarna hij in etappes werd opgegooid naar de begane grond (zie afbeelding links), waar hij op een kar werd geladen die door een paard naar de fabriek werd getrokken. De kleisteker gebruikte een speciale schop en droeg geen schoenen, maar klompen, die aan de onderzijde beslagen waren met een ijzeren of koperen plaat, waardoor ze niet te snel sleten. Bij hevige regen of sneeuwval kon hij schuilen in een hut, die half in de kleiwand was ingebouwd, waar een stoofplaat stond om het etensketeltje op te warmen. Stromend water en sanitaire voorzieningen waren er niet.

TEEUWENGROEVE

Rechts van het pad ligt een overwoekerde groeve, een van de drie groeves van de firma Gebroeders Teeuwen in dit gebied. Deze dateert van 1928.

De Teeuwens waren vanaf 1844 actief in de kleiwinning: eerst in het Maasveld in Tegelen, waar ze ook woonden, later op de Heide, waar ze een grote fabriek lieten bouwen.

Nadat deze groeve was uitgedolven werd hij kennelijk gebruikt om 'breuk' te dumpen, want aan de oever van de waterplas kunnen nog scherven van dakpannen met het logo van Gebroeders Teeuwen worden gevonden.

Sommige bomen aan de oever hebben zwaar te lijden van de zure regen en wellicht ook van de bodemvervuiling als gevolg van illegale afvalstortingen.

Links van het pad ligt het Jammerdal, waarmee we deze route straks zullen afsluiten.

Het pad dat van rechtsboven naar beneden komt, heet de Voerdijk. Voor de afgravingen liep het dwars door het Jammerdal, dat toen nog een woest heidegebied was. Ook markeerde het de grens tussen Venlo en de voormalige gemeente Tegelen. Het maaiveld lag destijds zo'n tien meter hoger dan nu.

Waar de Voerdijk ons pad kruist, gaan we naar rechts, waarbij we kunnen kiezen tussen de Voerdijk en het pad onderlangs de waterplas (zie de foto hiernaast).

We adviseren de Voerdijk, omdat u via het andere pad wel eens in een hondentraining zou kunnen belanden.

CANOY-HERFKENSGROEVE

Links van de Voerdijk, waarover vroeger een smalspoorlijn liep, zien we een geaccidenteerde laagte. Ook die is het gevolg van de kleiwinning. De heuvels zijn gevormd door zand dat werd opgeworpen om bij de klei te komen.

Rechts beneden zien we een grasveld. Hier was vroeger de groeve van de firma Canoy-Herfkens Steenfabrieken N.V., die een fabriek had aan de Rijksweg van Tegelen naar Venlo.

Het bedrijf, dat in 1885 werd gesticht, haalde zijn klei aanvankelijk uit zijn directe omgeving in het Maasveld, maar verwierf later ook percelen in dit gebied. Dit is zo'n perceel. Van de klei die hier werd gedolven, werden stenen gemaakt. Hij was anders van samenstelling dan de klei die voor dakpannen werd gebruikt, zanderiger. Ook

de firma Russel, die eveneens stenen, maar ook plavuizen maakte, gebruikte zulke klei en haalde die uit een groeve een paar honderd meter verderop.

De groeves van beide firma's waren trouwens ook van wetenschappelijk belang omdat hier vele dierfossielen en plantenzaden werden gevonden, die een rol speelden in het onderzoek naar de prehistorische fauna en flora.

Tijdens de oorlog diende deze groeve als schietbaan voor de Duitsers, later werd hij gebruikt als trainingslocatie voor de africhting van politiespeurhonden. Nog steeds vinden er hondentrainingen plaats.

Aan het einde van dit pad is een tweeknoping. Links loopt de Rode Route van het Limburgs Landschap over de voormalige smalspoorlijn van Canoy-Herfkens, maar wij volgen de Voerdijk naar rechts.

EUGÈNE DUBOIS CUM SUIS

Eugène Dubois was een beroemde paleontoloog, die in de lijn van Darwin onderzoek deed naar de afstamming van de mens.

Toen hij in 1902 voor het eerst in een Canoy-Herf-

kensgroeve kwam, had hij in Indonesië zijn *Pithecanthropus Erectus* (rechtopstaande aapmens; nu Javamens genoemd) ontdekt, die hij beschouwde als de verbindende schakel tussen aap en mens.

Hij hoopte in de Tegelse klei ondersteunend bewijs te vinden, maar de medicijnenstudent Laurens Steijns was hem voor geweest en had een heleboel fossielen verzameld in de hoop daarmee net als Dubois naam te kunnen maken.

De uiterst ambitieuze Dubois oefende druk op hem uit om die af te staan en liet ze overbrengen naar het Teylers Museum in Haarlem, waarvan hij curator was. Daar onderwierp hij ze aan een nader onderzoek. Er waren geen menselijke fossielen bij, maar wel dierlijke, onder meer van een prehistorisch hert, het *Tegels Hert*, waarover hij uitvoerig publiceerde.

Ook meende hij in plantenzaden aanwijzingen te vinden voor een onbekende ijstijd. Het Engelse echtpaar Reid, dat hier ook onderzoek deed, hielp hem uit de droom, maar vond in die zaden wel aanleiding voor het bepalen van een nieuwe geologische tijdlaag, die ze het Tiglien noemden.

Op grond van al deze vondsten schilderde B. Collet de impressie van het Tegelse landschap in het Tiglien (links).

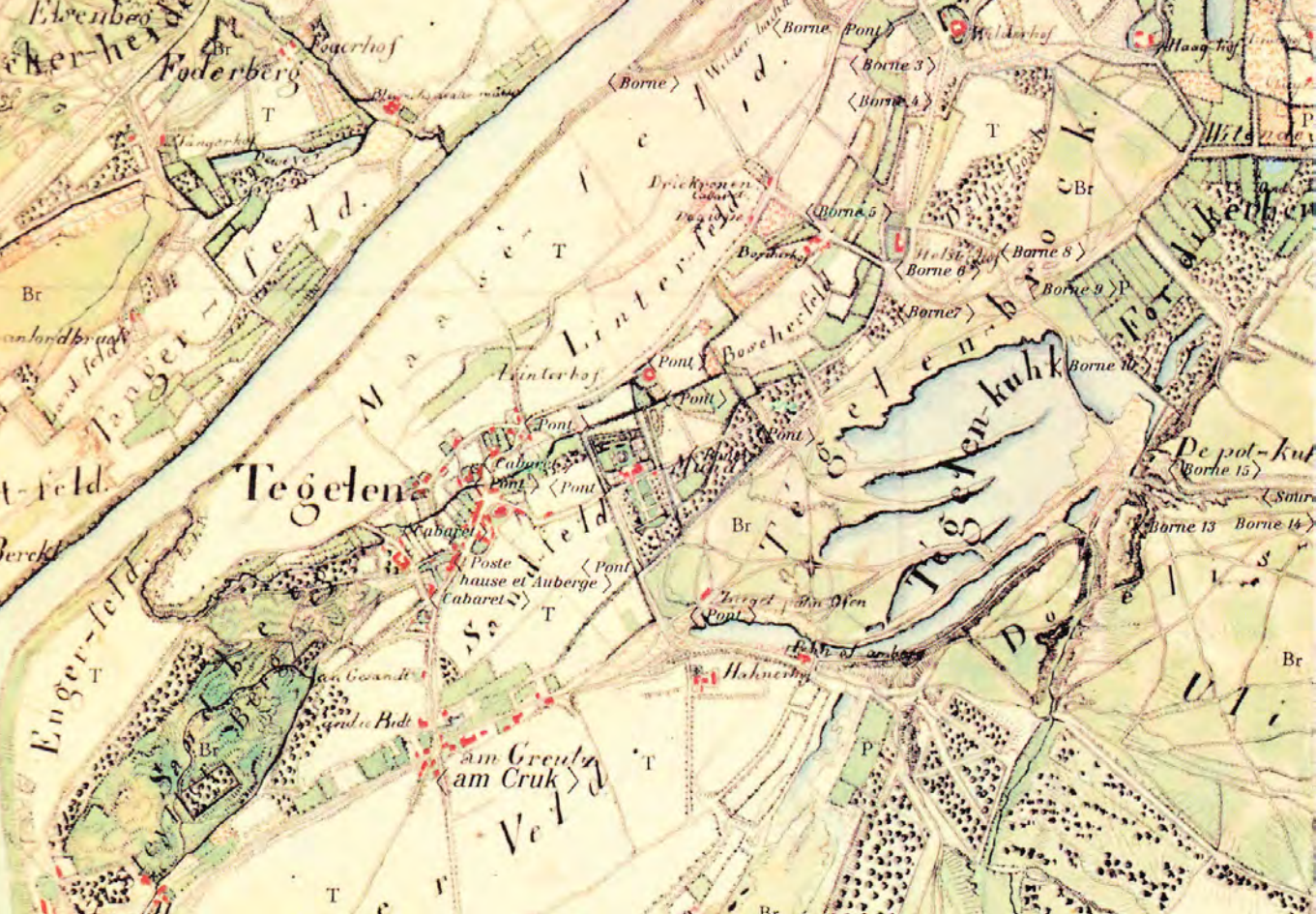
GIVERNY VAN HET NOORDEN

Beneden aan de Voerdijk, waar de beek een bocht naar rechts maakt, komt u bij het Giverny van het Noorden, de bloementuin van Thei Kockelkoren, voormalig leraar Frans en *toujours* francofiel. Net als de impressionistische schilder Claude Monet in zijn tuin in Giverny schildert Thei met de kleuren van de bloemen die hij plant. In de laagte aan de overzijde boert met wisselend succes een alternatieve tuinbouwcoöperatie, waartoe ook de auteur behoort. Behalve de voormalige gemeentegrens markeert de Voerdijk ook de Uerdinger taallinie, die het Venloos (rechts) scheidt van het Tegels (links). Van rechts zal men u met 'ik' en 'dich' aanspreken, van links met 'ich' en 'dow'. Bejegt een jongeman u onheus en komt hij van rechts, zeg dan: 'Schaer dich weg, knul', maar komt hij

van links: 'Sjaer dich weg, jông', eventueel gevolgd door 'Anders stamp ik dich de schene sjeif,' respectievelijk: 'Angers sjtamp ich dich de sjene sjeif.' Wordt hij handtastelijk, zeg dan naar rechts toe: 'Hald dien hand tóes' en naar links 'Haaj dien heng tóes.'

Voor de spoorwegovergang slaan we linksaf en lopen we over het geasfalteerde fietspad zonder naam naar de spoorwegovergang voor het autowegviaduct.

De percelen aan uw linkerhand liggen alle in broekgebied en worden omgeven door het kwelwater van de steilrand, als ze er niet in onder gaan. Met de steilrand wordt de hoogte aangeduid waar u zojuist vandaan komt. Een andere, meer wetenschappelijke benaming is het Maasterras.

FORDIKE

Ons pad loopt langs de spoorlijn Venlo-Roermond, die hier sinds 1865 ligt.

De lijn was van essentieel belang voor de industriële ontwikkeling van Tegelen, omdat hierover kolen voor de steen- en pannenovens werden aangevoerd en afgewerkte stenen, buizen en dakpannen afgevoerd.

Sommige bedrijven hadden zelfs een eigen aftakking, 'raccord' genoemd, zoals de firma's Tiglia en Laumans bij het station en de bedrijven van Gebroeders Teeuwen, Russel, Canoy en de Nederlandse Greswaren Industrie op de Kaldenkerkerberg.

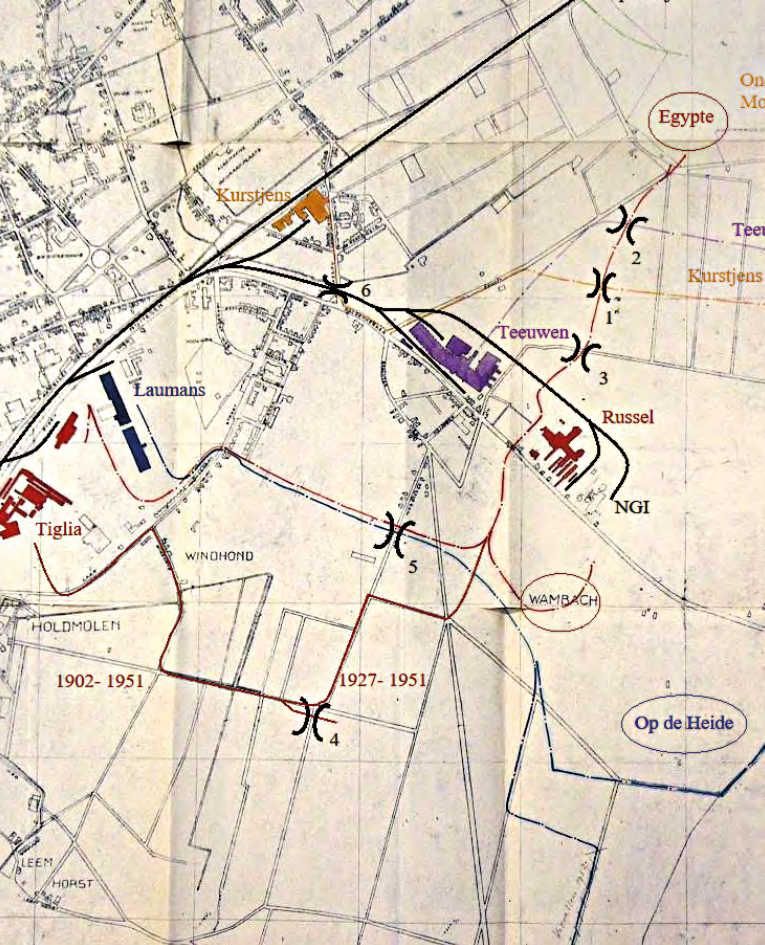
[U vervolgt de weg totdat u links de slagboom van het Limburgs Landschap ziet.](#)

Het fiets- en voetpad waarover we lopen, ligt in een gebied dat op de kaart links *For-dikebent* heet (rechtsboven), dat verdacht veel lijkt op de Franse verbastering van Voerdijkse Bend, Baant of Beemd. Maar ja, wat wil je ook met een Franse cartograaf, in dit geval Jean Joseph Tranchot, die deze kaart in 1802 publiceerde.

Het gebied kwam uit op twee 'kuilen': de 'Tegelenkuhl', een uitgestrekt moerasgebied dat later de naam 't Brook kreeg, en de 'pot-kul', de 'potkuilen.'

Naar verluidt zouden de Romeinen hier de klei hebben gedolven voor de 'tegulae' (dakpannen) van hun huizen.

Dat gebeurde overigens ook in de uiterwaarden van de Maas, getuige de restanten van Romeinse steenovens die daar zijn aangetroffen.

SMALSPOORTUNNEL

Rechts ziet u de spoorwegovergang Egypte, zo genoemd naar het buurtschap van die naam waar je komt over de verharde weg links. Volgens sommigen heet het zo omdat het ver uit de bebouwde kom ligt, net zoals Siberië bij Maasbree en Californië bij Grubbenvorst. Nu zouden we misschien Verweggistan zeggen. Anderen menen dat er vroeger zigeuners woonden, die er door hun donkere huidskleur uitzagen als Egyptenaren, 'gypsies'. Ze wijzen op de middeleeuwse gewoonte om 'andersgeaarde medeburgers', zoals joden en zigeuners, in aparte (buiten)wijken te huisvesten. Daarvan is in de annalen echter niets terug te vinden.

De betonnen constructie voor u is de uitgang van een tunneltje dat onder het spoor doorloopt. Daardoor reden vroeger

de kleitrammetjes van en naar de fabriek van Canoy-Herfkens in het Maasveld. Het tunneltje is dichtgemetseld om oneigenlijk gebruik te voorkomen. In het ijzeren toegangshek is het logo van Canoy-Herfkens verwerkt.

De spoorlijn is de meest noordelijke van het net dat zich over het hele kleiwingebied uitstrekte, op de kaart links met een dun groen lijntje aangegeven. Elke fabriek had een eigen lijn naar zijn groeve. Waar die lijn die van een andere fabriek kruiste, werd een viaduct gebouwd.

Op de kaart links zijn de viaducten in het landschap met tegengewende haken -][- aangegeven. Er waren er in totaal zes. We zullen er op onze route drie tegenkomen.

Hier gaan we links het bos in. We volgen het pad zo'n honderd meter en gaan dan rechts naar boven.

10

GEVAARLIJK WERK

Links van het pad zien we een broekbos in kwelwater, dat is water dat aan de voet van een helling naar boven komt.

Rechts gaat een slingerpad omhoog, dat we inslaan. We komen nu in een typisch potkuilenlandschap met veelvormige slenken, gaten en bulten. Alsof de grond is omgewoeld door bommen van verschillende kaliber.

De arbeiders die hier werkten, stonden aan verschillende gevaren bloot. Een ervan was grondverschuiving.

Zo schreef het *Venloosch Weekblad*, op 15 december 1894: 'De pannenbakker J. Feyen te Tegelen, 36 jaar, maandag-namiddag bezig zijnde in een 8 meter diepe kuil van de potberg aldaar zand te delven, werd door een grondverschuiving verrast en bedolven. Een ladder stortte mede in de kuil en verpletterde hem het hoofd. Men ontgroef

een lijk. Hij laat een vrouw en 8 kinderen achter.' En op 4 januari 1896, meldt de *Venlosche Courant*: 'Verleden zaterdagmorgen had te Tegelen een treurig ongeval plaats. De arbeider P. S. had bij 't kleidelven in de zogenaamde Potkuilen 't ongeluk onder een afgeschoven aardklomp te geraken en hevige inwendige kneuzingen te bekomen.'

En op 3 maart 1900: 'Een arbeider van den heer Alfred Russel te Tegelen had laatstleden zaterdag bij het kleidelven in den zogenaamde Potberg het ongeluk geheel door het instortende zand te worden bedolven.'

Een ander gevaar was plotseling opkomend grondwater. Daarnaast waren er nog allerlei ongelukken met karren, steigers en ladders. Maar dat was incidenteel.

11

ZWAAR WERK

Structureel was de zwaarte van het werk: het werken met de schop, de lange werkweek, het koude en natte weer, het werken op akkoord.

De kleicampagne vond plaats in de herfst en de winter. Als het mooi weer was, had men geluk, zoals in de winter van 1912, toen de *Venlosche Courant* berichtte: *'Tengevolge der buitengewoon gunstige weersgesteldheid vorderen de werkzaamheden dit jaar op de kleiberg buitengewoon goed, zodat er al heel wat aarde verplaatst is en daar de lonen voor dit werk over het algemeen worden berekend naar gelang er gedolven wordt, worden er niettegenstaande de korte dagen flinke weeklonen gemaakt.'*

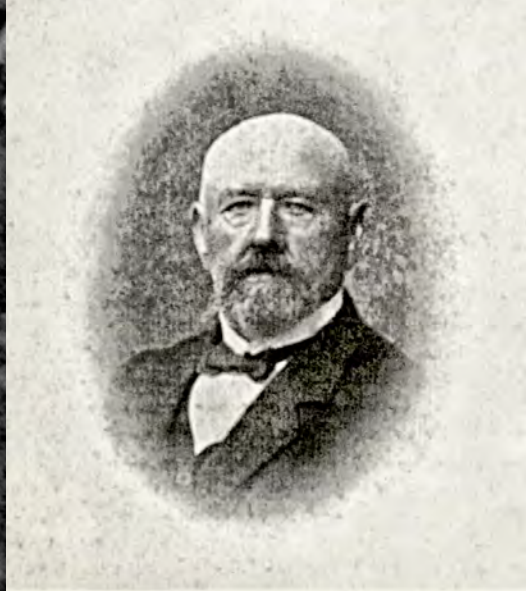
Wat dit alles met de gezondheid van de kleistekers deed, laat zich raden en is ook mondeling overgeleverd, maar niet gedocumenteerd. Er waren in die tijd nog geen

arbeidsinspectie en geen raad van de volksgezondheid. Maar toen in 2007 de graven op het oude kerkhof bij de Sint-Martinuskerk werden geruimd, constateerden de forensische onderzoekers aan de hand van de skeletten *'dat het merendeel van de bevolking fysiek zware arbeid heeft verricht.'*

De plaatselijke chroniqueur Sjeng Stoffels, die deze tijd als kind zelf nog had meegemaakt, schreef hierover: *'Wat is hier in Tegelen vroeger "gepoejakt"! Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat moest er gewerkt worden, en hard ook. Geen vrije dag of hij werd op je loon ingehouden; geen ziekgeld; geen enkele dag vakantie.'*

'Poejakke' is het dialectwoord voor ploeteren of tomeloos hard werken. Volgens sommigen gaat de herkomst ervan terug op Polen of Polakken, die bekend stonden als harde werkers.

C. Th. L. de Rijk, burgemeester 1888-1906

12

RUSSELGROEVE EN EERSTE BESTUURSCRISIS

In dit gebied hadden verschillende bedrijven groeves, zoals Canoy-Herfkens en Russel, maar die van Russel was verreweg de grootste. Het overgrote deel gaat achter de bomen schuil en reikt tot aan Egypte. Op de foto links ziet u slechts een fractie. Alfred Russel was twintig, toen hij in 1884 uit Geleen kwam en zich met geld van zijn vader inkoocht bij de steenfabriek van Bernhard Canoy, die overschakelde op buizen, terwijl Russel verderging met stenen. De zaken gingen buitengewoon goed en in 1892 trouwde hij met Elise de Rijk, de dochter van de burgemeester van Tegelen, zelf ook kleifabrikant. In hetzelfde jaar kwam hij in aanvaring met de gemeenteraad. Men betichtte hem ervan zonder vergunning klei te winnen op

een plaats waar dat niet mocht en dan ook nog eens klei die niet voor dakpannen was bedoeld, maar voor stenen, waarvoor niets officieels was vastgelegd. De Rijk probeerde hem uit de wind houden, maar tevergeefs. Sterker nog, hij moest de gemeenteraad vertegenwoordigen in het proces dat deze tegen zijn schoonzoon aanspande. De raad verloor, maar wilde in hoger beroep gaan, waarop Russel (op de foto rechtsonder midden tussen zijn personeel) een minnelijke schikking voorstelde en de zaak met een sissier afliep. Althans voor hem, niet voor De Rijk, die de gehele gemeenteraad tegenover zich vond. Een half jaar lang was er geen gemeentebestuur. De commissaris van de Koning en de minister van Binnenlandse Zaken moesten eraan te pas komen om de gemeenteraad weer in het gareel te krijgen.

13

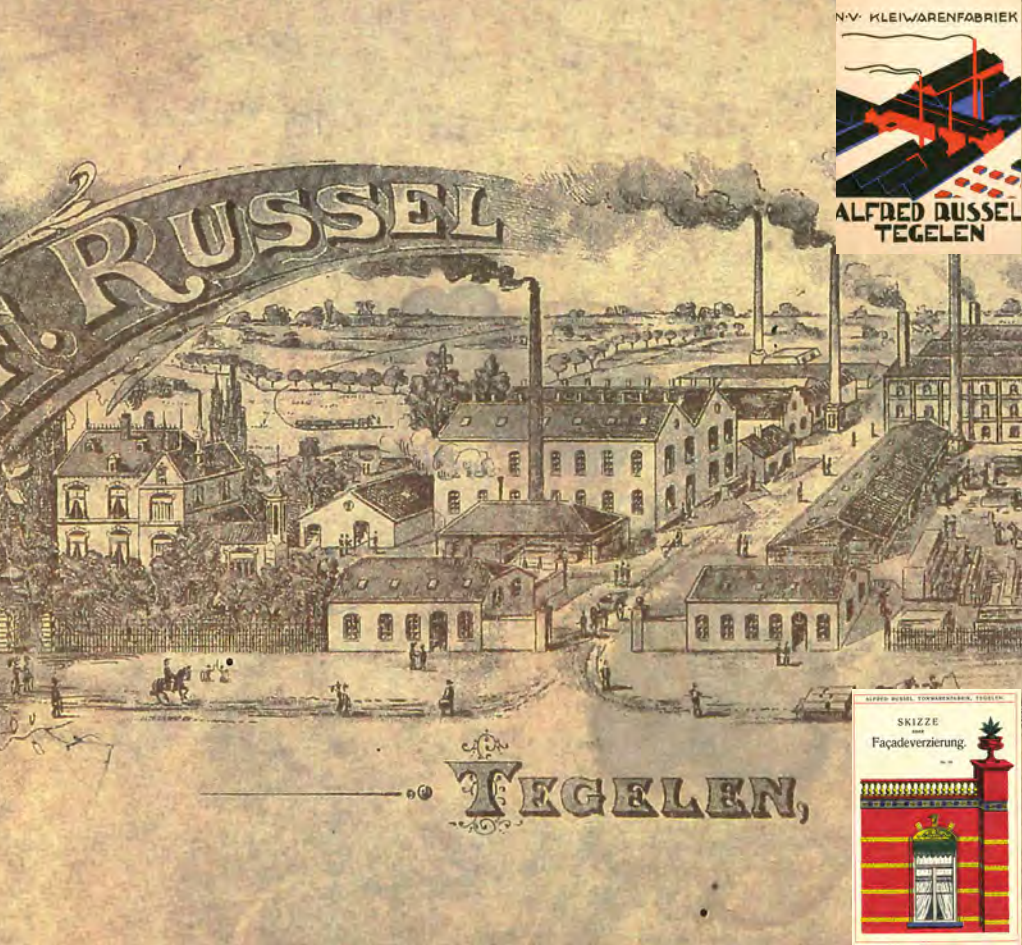
VAN OPZICHTERSWONINGEN NAAR KAPEL

Aan het einde van het pad stuiten we op twee opzichterswoningen die Alfred Russel in de jaren twintig van de vorige eeuw liet bouwen met gele en groengeglazuurde bakstenen, typische Russel-fabrikaten.

We lopen voor het huis naar rechts en gaan zo'n tweehonderd meter rechtdoor, waar we links een bospad inslaan.

Het pad loopt over een verdwenen smalspoorlijntje van Russel, dat eerst een lijntje van Teeuwen, dan van Kurstjens en dan weer van Teeuwen kruist, wat de drie opeenvolgende viaductjes verklaart. Aan weerszijden van het pad werd tijdens de *kleikoorts* driftig klei gestoken door een twintigtal pannebakkers, ieder in hun

eigen 'potkuil' van ongelijke grootte, wat in het landschap nog is terug te zien. Links komen we bij het terrein van speeltuin Klein Zwitserland, die in de jaren dertig van de vorige eeuw in het kader van de werkverschaffing werd aangelegd. Er is handig gebruik gemaakt van de hoogteverschillen van de vroegere kleiafgraving. Op weg naar de ingang komen we langs het klimbos van Fun Forest, dat hiermee in 2007 het boomklimmen in Nederland introduceerde. Zo'n honderd meter rechts van de ingang ligt de Theresiakapel. Russel liet deze in 1926 bouwen ter ere van Theresia van Lisieux, die het jaar daarvoor heilig was verklaard. De aanleiding was de genezing van zijn vrouw. Alle gebouwen en constructies op dit stuk van onze route dateren van de periode na de *kleikoorts*, toen er nog maar een paar grote bedrijven over waren.

14

VILLA MARIA

Van de kapel uit lopen we langs de auto-
baan naar het viaduct waarover we naar
de Kaldenkerkerweg lopen, de industriële
hoofdslagader van Tegelen vanaf 1870,
toen de Duitse economie een groeispurt
maakte. Links bij de T-splitsing staat een
kruisbeeld. Daar slaan we rechtsaf naar de
dorpskern. Zoals de bebouwing laat zien
heeft het terrein rechts van de weg nog
steeds een industriële bestemming.

Na zo'n tweehonderd meter komen bij Villa
Maria, het woonhuis en kantoorpand van
Alfred Russel. Het is genoemd naar zijn
dochter, werd in 1894 gebouwd en kwam
naast het enorme fabriekscomplex op de
afbeelding links te liggen. Net als veel 'pa-
troons' in die tijd woonde Russel graag bij
zijn bedrijf, zijn levenswerk.

De architect was Pierre Rassaerts, die des-
tijds veel van dit soort burgermanskastelen
bouwde, zoals het huis op nr. 109, dat
schuilgaat achter een tankstation.

Alfred Russel wilde aanvankelijk zelf ook
architect worden en liep stage bij Johannes
Kayser, stadsarchitect te Venlo, maar vond
zich bij nader inzien niet begaafd genoeg.
Wel ontdekte hij zo 'een gat in de markt',
de productie van hoogwaardige sierstenen,
die veelgevraagd waren voor de bouw van
huizen in de stijl van de Neogotiek en de
Jugendstil.

In het kantoorgedeelte bevond zich ook
het laboratorium waar nieuwe producten
werden ontwikkeld. Ook bijzonder is de
toren met duiventil.

Langs de lange fabrieksmuur rechts komen
we bij het kantoorgebouw van Gebroeders
Teeuwen.

15

ZICHT OP TEGELEN

U bevindt zich nu voor het voormalig kantoorgebouw van Gebroeders Teeuwen. Bij deze plek zijn ruim honderd jaar geleden de drie foto's links genomen.

Op de foto linksboven ziet u het toenmalige personeelsbestand van Gebroeders Teeuwen. Let op het grote aantal kinderen, destijds belangrijke hulpkrachten in de industrie.

De fabriek op de foto beneden is Jos. Kurstjens N.V., die net als Gebroeders Teeuwen is opgegaan in Koramic. De huizen ervoor maakten deel uit van het Rode Dorp, een arbeiderswijk van de Tegelse Bouwvereniging uit 1921. Van dit soort wijken werden er sindsdien steeds meer gebouwd, dicht bij fabrieken en soms letterlijk onder de rook ervan, wat in de tweede helft van de 20ste eeuw zou gaan wringen.

Op de foto rechtsboven ziet u de Kaldenkerkerweg, maar vanuit omgekeerd perspectief, met links van het midden de schoorstenen van Russel en de Nederlandse Greswarenindustrie.

Aan de voet van de berg rechts bevond zich perceel 854, waarover in de gemeenteraad een felle politieke strijd ontbrandde.

Vanaf deze plek steken we de straat over en gaan we links de Brachterweg in, die we volgen tot de eerste afslag rechts, de Lijsterlaan.

Halverwege deze straat bevindt zich rechts een trappencomplex, waarlangs we afdalen naar het broekbos aan de rand van de snelweg, waar een pad loopt dat leidt naar een brede verkeersweg, de Glazenapstraat. Deze steken we over en gaan dan naar rechts, het viaduct over, waarna we links afslaan in zuidelijke richting.

PERCEEL 584

Na de grote bestuurscrisis van 1893 blijft het een tijdje rustig totdat in 1894 Carel van Basten Batenburg (links), de jongere broer van Henri, de kasteelheer van de Holtmühle (rechts), zich begint te roeren. Als Carel met zijn gezin bij Henri intrekt, gaan de broers samen in zaken én in de politiek: Henri wordt lid van Gedeputeerde Staten en Carel lid van de Tegelse gemeenteraad. Hoewel zijn schoonzus een nicht van burgemeester De Rijk is, gaat Carel het conflict niet uit de weg. Het loopt echter uit de hand als hij De Rijk ervan beticht op gemeentegrond (perceel 584, linksboven op de kadasterkaart) gemeenteklei te delven zonder daarvoor te betalen. De Rijk bestrijdt dit en zegt dat dit zijn privé-eigendom is, ook al kan hij dat niet bewijzen. Hierop stelt Carel

de gemeenteraad voor om als gemeente een proces tegen De Rijk aan te spannen en de kwestie voor te leggen aan Gedeputeerde Staten. De raad gaat in meerderheid akkoord. De zaak neemt echter een vreemde wending als de zoon van De Rijk, Louis, de hulp inroept van de pastoor van Tegelen, die een brief met een bemiddelingsvoorstel aan de raad stuurt, die zich overrompeld voelt. Zoiets vreemds heeft men nog nooit meegemaakt. Uiteindelijk stemt De Rijk in met een schuldbekentenis die door Van Basten Batenburg wordt opgesteld. Deze rust echter niet voordat De Rijk als burgemeester terugtreedt, maar hij vindt de gouverneur op zijn weg, die partij voor De Rijk kiest, en moet inbinden. Het weerhoudt de gouverneur er overigens niet van hem in 1906 tot opvolger van De Rijk te benoemen.

Terwijl u op het pad langs de geluidswering van de autoweg loopt, ziet u aan uw rechterhand een flat. Daar moet u de Steilrandweg oversteken naar de Verlengde Kasteellaan.

Links van u ziet de landerijen van het kasteel, verderop rechts een hoog talud met een boomkwekerij. Daarachter lag vroeger het fabriekscomplex van Tiglia N.V, waarvan Carel van Basten Batenburg vanaf de oprichting in 1901 algemeen directeur was. We lopen onder het poortgebouw door en komen op het binnenplein van het historische landgoed Kasteel de Holtmühle. Als één van de weinige in Nederland is dit kastelencomplex met zijn tiendschuur, kasteelpoorten, tuinen, vijvers en landerijen geheel bewaard gebleven.

TIENDSCHUUR

Overigens ontleent de Tiendschuur zijn naam aan het feit dat de pachters van de gronden van het kasteel jaarlijks eentiende van hun oogst moesten afdragen aan de kasteelheer, die dat hier liet opslaan. Nu bevindt zich hier Keramiekcentrum Tiendschuur Tegelen, een museum en atelier voor keramische kunst.

Alles draait hier om keramiek. Hier kunt u zich verdiepen in de keramische geschiedenis van de regio en leert u alles over het boeiende keramische ambacht, van pottenbakkersschijf tot 3D-printer.

In de wisselexposities kunt u ontdekken hoe mooi keramische kunst is en de knappe staaltjes vakmanschap bewonderen van gerenommeerde keramische kunstenaars uit heel Europa én daarbuiten.

Ook staat er voor bezoekers een gratis kopje koffie klaar. Zie voor actuele informatie: www.tiendschuur.net

KRUIDENTUIN MET TAFEL VAN KOOS

Links van de kasseienweg naar de binnenplaats van het kasteel bevindt zich de Kruidentuin met vele botanische juweeltjes, die wordt onderhouden door een groepje enthousiaste vrijwilligers (zie foto links), die u graag zullen rondleiden.

Achter in de tuin bevindt zich de *Tafel van Koos* van beeldend kunstenaar Tineke Vermeer met in het tafelblad een gedicht van de voormalige stadsdichter van Venlo Koos van den Kerkhof. Hij roept hierin de geest van zijn vader op, die als kleiarbeider bij de firma Canoy Herfkens werkte.

ONZE VADER

Het steenstof, rose, verwaait
op de rode, rode schoenneus.

Zand valt op zijn handen.
geaderd als wit marmer
grijpen zij, omklemmen
appelwangrode bakstenen.

Diep ligt hij. Diepzwart
blakert in de brandschacht.

19

DE NIEUWE MEESTERS

Aan zakelijk vernuft ontbrak het de broers Van Basten Batenburg allerminst.

In 1887 begon Henri een stoommineraalwaterfabriek onder de naam De Snelle Sprong, een eeuwenoude bron in de bossen aan de steilrand, die tot het landgoed van het kasteel behoorde.

Behalve mineraalwater produceerde men ook limonade en gemberbier. Het bedrijf floreerde, maar overleefde de Tweede Wereldoorlog niet, waarschijnlijk mede door de merknaam SS.

In 1894 stichtte Henri in een poortgebouw een briefhouderfabriek, die aanvankelijk ook goed liep, maar een minder lang leven was beschoren.

Samen met Carel zette hij in 1901 de steenfabriek Tiglia N.V. op, waarvan Carel algemeen directeur werd, een functie die

hij vanaf 1906 als vanzelf combineerde met die van burgemeester. Dit soort belangenverstrengeling kwam in die tijd veel voor en was niet zo beladen als nu.

Hoe groot het bedrijf was, laat de luchtfoto (links) uit 1935 zien.

De klei voor deze fabriek kwam aanvankelijk uit een eigen kleigroeve in het gebied van de Snelle Sprong.

Voordat we daarheen gaan, is het wellicht verstandig om hier een pauze in te lassen. Zoveel leuke zitjes en terrassen zijn er op onze route niet meer. Des te energiekeker stevent u dan af op de noordelijke kasteel-poort, waar we rechtsaf slaan en de route van het Brongebied van de Aalsbeek volgen, zoals die op het bord staat aangegeven.

DE SNELLE SPRONG

In het pand rechts van ons bevond zich de mineraalwaterfabriek (zie foto rechts-onder). Aan het einde van het pad gaan we naar links. Daar steken we opnieuw de Steilrandweg over, en wel bij het complex van de Tegelse Tennisclub.

Dit complex is aangelegd op een gedempte bruinkoolgroeve, een ander project van de broers. Toen er in 1917 als gevolg van de Eerste Wereldoorlog een tekort aan steenkool ontstond, kwamen zij op het idee hier bruinkool te winnen. Toen de groeve in onbruik raakte, bleef het water staan en diende het als zwembad voor de Tegelse jeugd en oefenbad voor de plaatselijke Reddingsbrigade. Het sportcomplex dat er later werd aangelegd, moest het veld ruimen voor de A73

en is verplaatst naar een gebied aan de benedenloop van de Aalsbeek.

We lopen rechts van de tennisvelden naar de fiets- en voetgangersbrug van de A73, die we oversteken. Links van ons ligt het noordelijke deel van het brongebied van de Aalsbeek in een broekbos, gevuld met het kwelwater van de steilrand. Bij de tweesprong gaan we naar links en direct daarna weer naar links een pad op, dat ons leidt naar de voormalige groeves van Tiglia N.V. en de firma Thissen, een ander bekend Tegels kleidelversgeslacht.

Halverwege komen we rechts langs een plek waar vroeger het waterwingebouw-tje van de limonadefabriek stond, in de volksmond het 'heksehuuske' (heksen-huisje) genoemd. Op de foto uit de jaren dertig is alleen het skelet ervan nog te zien.

21

KAETELMENKE

Waar ons pad een holle weg (Hondsdiekerweg) kruist, gaan we rechtdoor en lopen onder de steilrand langs naar een visvijver, die we links laten liggen om terug op de Glazenapstraat te komen. Hier gaan we rechts naar boven, tot aan de eerste straat rechts, die de Kerspelstraat heet. Daar nemen we de eerste straat links, de Mulgouwsingel. We komen dan bij basisschool De Toermalijn, rechts.

Op het grasveld links voor de ingang staat op een sokkel een beeld van een jongetje dat door een hond wordt aangevallen. Het beeldje heet het *Kaetelmenke* en is gemaakt door Joep Nicolas van Ronkenstein. Het roept de geschiedenis van de jongetjes op die vroeger tussen de middag hun vaders in de kleigroeves warm eten moesten gaan

brenghen, door weer en wind en langs loslopende honden, die tuk waren op de inhoud van het keteltje.

Zo'n etensketeltje bestond uit twee geschakelde of gestapelde pannetjes, in het ene zat meestal de soep, in het andere de aardappelen en groente met een stuk vlees. De kleistekers hadden in een schuilhut een stoofkacheltje waarop ze het eten konden opwarmen.

Aanvulling per 15 september 2025: de directie van de school heeft om onbegrijpelijke redenen het beeldje weggehaald en aan de wijkraad geschonken. Een verklaring is niet gegeven. Er wordt naar een alternatieve locatie gezocht.

LAUMANS- EN WAMBACH GROEVE

Van de school lopen we terug naar de Mulgouwsingel, die een bocht naar rechts maakt en daar Hazenpad heet. Die straat lopen we uit tot nummer 68, waar we de straat schuin naar rechts oversteken. Daar begint het wandelpark De Slenk. De betekenis van 'slenk' is vallei; het tegendeel is horst. Voor de ingang staat een *kiepkèrke* (kipkarretje). Eemaal beneden lopen we naar rechts, dwars door een van de voormalige Laumansgroeves. Aan het einde van dit pad slaan we linksaf en lopen langs het Hertenkamp naar de Kaldenkerkerweg. Rechts verheft zich de Wambachgroeve, een voormalige stortplaats, zo genoemd naar de kleigroeve op het terrein van het landgoed Wambach (foto links). De hele stortplaats is voorzien van een

dubbele bovenafdichting met een drainagesetel voor het regenwater. Via peilbuisen wordt regelmatig de kwaliteit van het grondwater gecontroleerd. De voormalige stortplaats is toegankelijk voor wandelaars en maakt deel uit van het Pieterpad.

Hier bereikte de kleikoorts zijn hoogtepunt toen de firma Tiglia N.V. van Carel van Basten Batenburg er in 1906 op slinkse wijze in slaagde het contract dat de grondeigenaren hadden gesloten met Gebroeders Teeuwen open te breken en zich het terrein met hoogwaardige klei toe te eigenen. Het doel van deze transactie was niet zo zeer de firma Teeuwen te bruskeren als wel 'om de uitbreiding van de steenfabriek des heren Alfred Russel te Tegelen tegen te gaan.' Dat lukte niet en dertig jaar later fuseerde Tiglia N.V. met Russel en kwam de combinatie Russel-Tiglia tot stand.

EEN KIJKJE OVER DE GRENS

Weer op de Kaldenkerkerweg aangekomen kunnen we naar rechts lopen, waar zich de grensovergang Heidenend bevindt. Het is echter niet het mooiste stukje van de route. Om een idee te krijgen van de Tegelse industriële expansie uit die tijd, kunt u ook het onderstaande stukje lezen en vervolgens bij het kruisbeeld de straat oversteken

Direct links achter de grens had Louis de Rijk, zoon van de burgemeester, een fabriek en verderop naar rechts Gebroeders Teeuwen, waar veel Tegelse arbeiders werkten (zie foto's hiernaast). Verder in het binnenland had de firma Laumans een fabriek, alsmede Alphons Kurstjens, een broer van Jos van Jos Kurstjens N.V. De reden van deze oversteek waren de

Duitse tolbepalingen. Op afgewerkte kleiprodukten werd een hoge tol geheven om de eigen kleiwarenindustrie te beschermen.

Voor ruwe klei gold die tol niet. Daarom lieten de fabrikanten klei uit hun eigen groeves komen. Gemeenteklei was volgens het potaardebesluit taboe. Wie het stiekem toch deed en door de mand viel, werd openlijk terechtgewezen, zoals burgemeester De Rijk, die het verwijt kreeg dat zijn zoon illegaal gemeenteklei naar Duitsland vervoerde.

Naast fabrieken hadden sommige Tegelse ondernemers ook handelskantoren in Kaldenkerken om de verkoop en het transport van hun producten in goede banen te leiden.

In het briefhoofd van de firma's Laumans en Teeuwen (links) wordt de vestiging in Duitsland afgebeeld en vermeld.

TRAPPISTENABDIJ EN OELESPOT

Vanaf het kruisbeeld gaan we terug naar het viaduct over de A74, steken dit over en slaan rechtsaf. Deze weg volgen we tot aan de voormalige Trappistenabdij.

Links van de met bomen omzoomde weg had in de periode na de *kleikoorts* Gebroeders Teeuwen twee groeves, een 'oude', parallel aan de weg, en een 'nieuwe', schuin daarachter. Daarin werd gebruik gemaakt van zogenaamde excavateurs: zie de foto's. Ontdaan van klei werden de groeves gebruikt als stortplaats en met klei afgedicht. Nu is het landbouwgrond.

De trappisten tielden niet. Het was een contemplatieve orde die zich hulde in gebed, koorzang en stilte. Ze brouwden ook geen bier, zoals hun Belgische broeders.

Wel hadden ze een wijnstekerij. In dat gebouw, dat rechts van de kerk ligt, zit nu café-restaurant de *Oelespot*. De naam is zeer toepasselijk en betekent potaarde op de Oelesheide, maar ook bierpul van klei. Er is een terras op het zuiden. Zoals de dichter Willem Kloos al zei: *'Ik houd van de natuur, maar ik moet er wel wat bij te drinken hebben.'* Daarin, en in eten, wordt goed voorzien.

Na afloop lopen we rechts de poort uit en voor de abdij langs naar het Trappisterveld, waar we omheen lopen, met de kloostermuur aan onze rechterhand. Aan het einde van deze weg komen we bij een T-splitsing, waar we naar links gaan. Deze weg vervolgen we tot het einde, steeds met het hekwerk van de Stichting Maria Auxiliatrix aan onze rechterhand, totdat we links bij het toegangshekje van het Jammerdal komen.

JAMMERDAL

Het Jammerdal heeft met het thema van onze wandeling niets uit te staan. Ten tijde van de kleikoorts was hier nog geen groeve, maar heide. Pas in 1938 is men begonnen klei af te graven, en toen er in 1969 geen klei meer was, overgeschakeld op zandwinning. Toch is het gebied cultuurhistorisch van groot belang. Neem alleen al de ronde verheffing in de bodem links voor u, de Generaalsheuvel, een van de prehistorische grafheuvels hier. De ontdekking ervan is de reden geweest dat men gestopt is met de zandwinning. Op het bord links achter de heuvel kunt u er alles over lezen. Ook zou hier in het jaar 54 voor Christus de beroemde veldslag tussen Ambiorix, de leider van de Galliërs, en Julius Caesar, de toekomstige keizer van Rome, hebben plaatsgevonden. Daarbij werd het leger van

Caesar in de pan gehakt en zou het gejammer van de gewonde Romeinse soldaten, die aan hun lot werden overgelaten, nog dagenlang tot in de verre omtrek te horen zijn geweest. Tastbare bewijzen van deze slag zijn nooit gevonden, maar voor sommigen zijn de naam en Caesars beschrijving van het landschap in zijn boek *De bello gallico* (De Gallische oorlog) al voldoende om het verhaal voor waar aan te nemen.

Denk er op een van de bankjes die hier staan eens rustig over na en vergeet vooral niet uw ogen en oren de kost te geven. Loop daarna de helling af, en beneden naar rechts. Als u rechtdoor naar boven loopt, komt u op een fietspad. Ga daar links en direct daarna naar rechts om bij het terras van hotel-restaurant De Bovenste Molen te komen, waar u de versnapering kunt bestellen die u verdient hebt.

Mien sjöp

Wievuël kerre heb ich vól gelaaje,
vól gesjöp met zank en aerd,
och, ich heb det noëts onthaaje.
Wis ich det, 't waar mich get waerd.
Zoë mennig kiër brook mich 'ne sjteél
dae ich versjleete had,
mien heng, die zote diek vól zjweel
en rete had ich zat.
Die sjöp, die haet nów aafgedaon,
dae sjteel zal nimmer braeke.
Ich heb ze nag in 't sjöpke sjtaon,
dao is zeej bliéve sjtaeke ...

Lèts sjting ich beej die sjöp te kiéke,
ich doch zeej is op en ich bön aád.
Doe mos ich langs mien auge sjtriéke,
en dao, mien hangk waar efkes naát.

Harie Denessen

Mijn schop

Hoeveel karren heb ik volgeladen
vol geschept met zand en aarde,
och, ik heb 't nooit onthouden.
Wist ik 't maar, 't was me wel wat waard.
Vaak brak me een steel af
die ik had versleten,
mijn handen zaten vol met eelt,
vol met diepe spleten.
Die schop heeft nu afgedaan,
die steel zal nooit meer breken.
Ik heb haar in 't schuurtje staan,
daar is ze blijven steken.

Laatst stond ik naar die schop te kijken,
ik dacht: ze is op en ik ben oud.
Toen moest ik langs mijn ogen strijken,
en zag mijn hand bedauwd.

Willem Kurstjens (vertaling)

Met dank aan:

Rudolf Bak, Siem Bakker, Hans Bos, Jenny de Bruin (Museum de Lakenhal, Leiden), Henk Croonen, Sjeng Ewalds, Jitske Folkers, Jean-Paul van Gasselt, Adri Gorissen, Chrit van Horck, Marjan Kessels (Keramiekcentrum Tiendschuur, Tegelen), Koos van den Kerkhof, Thei Kockelkoren, Henk Kolkman, Paul Kurstjens, Ab Laumans, Ludy Rours, Carel van Nisselroy, Sacha Odenhoven (Keramiekcentrum Tiendschuur, Tegelen), Jacques Peeters, Paul van der Pol, Celestine Nicolas-Lafargue, Joep Nicolas van Ronkenstein, Edmond Staal (Stichting Limburgs Landschap), Geert op het Veld, Willem Vroom, Ton Wetjens.

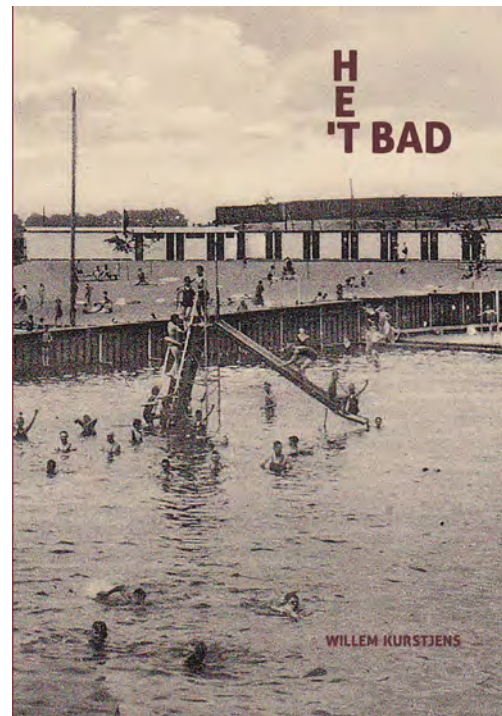
Tijdens de samenstelling van dit boekje overleed Jean-Paul van Gasselt, aan wie dit boekje posthuum wordt opgedragen.

Kleikoorts

Willem Kurstjens

In *Kleikoorts* beschrijft Willem Kurstjens hoe het er in Tegelen aan toe ging toen rond 1870 de kleiwinning een hoge vlucht nam. Er waren vele gegadigden voor de klei, die door de gemeente werd uitgegeven. Dat leidde tot een verstrengeling van politieke en economische belangen die de bron was voor vele conflicten in de gemeenteraad en het college van burgemeester en wethouders, maar ook daarbuiten. Herhaaldelijk waarschuwde burgemeester Charles de Rijk voor moord en doodslag als de uitgifte van gemeenteklei niet beter geregeld werd. Zelf werd hij maandenlang door de raadsleden geboycot. Ook kwam hij in conflict met zijn wethouders. De Commissaris van de Koning moest tussenbeide komen om de gemoeieren te bedaren.

De auteur, stadsdichter van Venlo, schreef een ontroerende novelle over het leven van de gewone man in Venlo in de bange jaren dertig. Vlakbij de Duitse grens, werkloosheid, de opkomst van de NSB, de preutsheid, de macht van de katholieke kerk, het standsverschil: alles plooit zich om het gloednieuwzewembad, waar je tegen de ongelofelijk hoge prijs van zeven en een halve (zilveren!) gulden een jaarabonnement kon krijgen, wat eigenlijk voor 'de gewone mensch' te veel was. De auteur, weet het sfeertje ragfijn te treffen: de oude garde (waaronder een lid van de Katholieke ArbeidersBond, en een van de NSB) wordt geconfronteerd met een ongewenste zwangerschap en een zoon die werk krijgt van een joodse zakenman. Met centraal op de achtergrond het toenmalige wonder van Venlo, een openluchtbad waar dit alles zich afspeelt. Een ragfijn, mooi verhaal in het Noord-Limburgs, met ernaast een prachtige vertaling in het Nederlands. Het boek is voorzien van enkele zwart-witfoto's. Een bewerking van het gelijknamige toneelstuk uit 2005. Klasse!
Recensent: Drs. H.H.M. Meyer (Biblion)

De auteur heeft een stuk grond gekocht bij het buurtschap Egypte, tussen Tegelen en Venlo. Standplaats Egypte zal daarom over iets anders gaan dan velen zullen verwachten. Het is een verzameling gedichten en korte verhalen met de betrekking tot deze specifieke streek. De gedichten gaan over kleiputten, het weer, ruisend riet en nachtegalen, die je 'met een lampje moet zoeken'. De verhalen raken aan de historie van deze streek, waar in kleiputten soms botten gevonden werden die een professor graag aan zijn verzameling wilde toevoegen, maar dan eerst de kleiwerkers moest overtuigen en zelfs betalen om de botten in bezit te krijgen. Het zijn vermakelijke verhalen in een prettige stijl. Ook de korte beschouwelijke teksten zijn vooral vermakelijk, bijvoorbeeld over vreemde vogels of analfabetisme, als aanloopje naar een eigen verhaal. Achter in het boekje enkele gedichten en beschouwelijke tekstjes over Nescio, die ook in deze streek graag kwam. Een apart vierkant boekje, in eigen beheer uitgegeven, vooral interessant voor mensen die de streek kennen. Recensent: Arjen van Meijgaard (Biblion)

